

## Ārvalstu pieredze

### **Eiropas Savienības iestādes**

1999. gadā ES iestādes ieviesa noteikumus, kas uzliek par pienākumu katram ierēdnim vai darbiniekam, ja tam rodas aizdomas par nosodāmām darbībām, nekavējoties paziņot par to savam tiešajam priekšniekam vai ģenerāldirektoram, vai, ja viņš to uzskata par nepieciešamu, Komisijas ģenerālsekretāram vai tieši OLAF. 2004. gadā ES ierēdņu un citu darbinieku Civildienesta noteikumos tika iekļauts jauns pants. Noteikumu 22.a pantā pārņemtas 1999. gada lēmumā paredzētais pienākums. Turklāt Civildienesta noteikumi paredz ziņotāja aizsardzību. Tie īpaši paredz, ka „pret ierēdņiem, kas ir paziņojis informāciju, (..) nedrīkst vērst nekādas sankcijas, ja vien viņš rīkojies pamatoti un godīgi.” Komisija savā darbībā attiecībā uz ES ierēdņu un darbinieku ētiku arī ir apmācījusi personālu godīgi izpildīt savu pienākumu paziņot par atklātajām krāpšanām vai citiem potenciāliem pārkāpumiem.

### **Ārvalstu pieredze**

Pārsvarā visas Eiropas Savienības un Eiropas Padomes dalībvalstis ir noteikušas valsts amatpersonām pienākumu ziņot par pārkāpumiem, kas viņiem ir zināmi pildot dienesta pienākumus. Pasaules prakse šajā jomā ir atšķirīga; vairākās valstīs, piemēram, ASV (Whistleblowers Protection Act, 1998), Austrālijā (Whistleblowers Protection Bill 1992), Dienvidāfrikas Republikā (Likums par Informācijas Atklājēju aizsardzību, 2000), Īrijā (Ireland Whistleblowers Protection Bill, 1999), Lielbritānijā (UK Public Interest Disclosure Act 1998) šie jautājumi ļoti detalizēti tiek regulēti speciālos normatīvajos aktos, savukārt vairākumā Eiropas Savienības valstīs, kā piemēram, Vācijā un Francijā ziņotāju darbības un to aizsardzība lielākoties tiek nostiprināta darba tiesībās, administratīvajās un krimināltiesībās.

Taču, pētot vairāku valstu praksi, jāsecina, ka regulējums ir vēl diezgan “jaunizveidots”, bez ilgstošas prakses un tradīcijām, kā arī šie jautājumi ir sarežģīti, ietver gan tiesisku, gan morālus, gan ekonomiskus aspektus un pastāv ne mazums problēmu reālā normu iedzīvināšanā un vienotas sistēmas izveidošanā, kas varētu rasties arī Latvijā.<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Biksiniece L., Ziņotāju aizsardzības iedrošināšanas sistēmas izveidošana Latvijā. *Komentārs par nepieciešamajiem grozījumiem attiecībā uz 14., 15.pantu Likumprojektā “Par interešu konflikta novēršanu valsts pārvaldē un ierobežojumiem valsts amatpersonām”*. PHARE programmas „Anti-corruption training, legislation and information programme” ietvaros. 1999.

### **Igaunija**

Sākotnēji Pretkorupcijas likuma (Anti-Corruption Act, 1999) (regulē interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonas darbībā) 23. pants noteica pienākumu valsts amatpersonai informēt iestādes vadītāju un Drošības policiju rakstiski par viņam zināmiem faktiem par kukuļa vai pateicību nodošanu, piešķiršanu, nodošanas sagatavošanu vai pieņemšanu. Ja amatpersona neizpilda šo noteikto pienākumu, tas kalpo par pamatu vai nu viņa atlaišanai, ja konstatēts pārkāpums, vai arī tā tiek apsūdzēta noziedzīgā nodarījumā. Pēc GRECO 2. kārtas novērtējuma vizītes Igaunija veica izmaiņas šajā pantā jau nosakot amatpersonai pienākumu ziņot par koruptīva rakstura pārkāpumu vai nu savam tiešajam priekšniekam, vai Drošības policijai, prokuratūrai vai/un policijai. Pats arī paredz, ka amatpersonas personas dati nevar tikt atklāti, ja vien ziņojums par pārkāpumu ir izdarīts ļaunprātīgi. Tomēr, neskatoties uz šiem uzlabojumiem (pārkāpumu loka paplašināšana no kukuļošana līdz koruptīva rakstura pārkāpumiem), GRECO uzskata, ka šīs tiesību normas nenodrošina nepieciešamo ziņotāju aizsardzību.

### **Lietuva**

Nav regulējuma attiecībā uz ziņotājiem. GRECO novērtējuma vizītes laikā Lietuva informēja, ka parlamentā ir iesniegti attiecīgi grozījumi, kas paredz ziņotāju aizsardzību, kā rezultātā GRECO attiecībā uz Lietuvu rekomendāciju par grozījumu nepieciešamību neizvirzīja. Taču minētie grozījumi parlamentā netika pieņemti, un, ņemot vērā, ka rekomendācija netika izvirzīta, nebija vairs arī vajadzības iestrādāt šādu regulējumu attiecībā uz ziņotājiem. Rezultātā šobrīd Lietuvā attiecībā uz "ziņotājiem" ir paredzēts regulējums tikai krimināltiesību jomā. Lietuvas Kriminālprocesa kodeksā iekļauta norma par liecinieku anonimitātes nodrošināšanu (informācija par liecinieka personību ir pieejama tikai procesa virzītājam, prokuroram un tiesnesim). Papildus Kriminālprocesa kodekss paredz speciālu nopratināšanas procedūru šādiem lieciniekiem.

Savukārt Likums par valsts noslēpumu nosaka, ka liecinieku vai cietušo personīgie dati krimināllietas ietvaros tiek uzskatīti par valsts noslēpuma objektu un apsūdzētajam nav tiesību iepazīties ar to liecinieku un cietušo datiem, kuru personības ir anonīmas.

Papildus Likums par Kriminālprocesa, operatīvo darbību dalībnieku, tiesnešu un tiesībsargājušo iestāžu darbinieku aizsardzību no kriminālas iejaukšanās nodrošina dažāda veida aizsardzību (arī fizisku, kā arī šo personu īpašuma, utt.) šīm personām.

Lietuvas policijā ir speciālas nodaļas, kas nodarbojas ar liecinieku un cietušo aizsardzību.

### **Slovākija**

Slovākijas Interēšu konflikta novēršanas likums (Code of Ethics for Civil Servants) paredz valsts amatpersonām pienākumu ziņot par pārkāpumiem/aizdomām par korupciju/ par pienākumu nepildīšanu vai interēšu konflikta likuma pārkāpumiem. Saskaņā ar šo likumu, valsts amatpersonai ir jāinformē nekavējoties tiešais priekšnieks par vispārējo normu, oficiālo standartu vai šī likuma normu pārkāpumiem, ja viņam tādi ir zināmi. Tomēr šis likums neparedz kārtību, kas notiek tālāk ar šiem ziņojumiem (vai jāziņo Prokuratūrai, vai policijai, vai augstākstāvošai iestādei) un neparedz arī valsts amatpersonu, kas ir ziņojušas, aizsardzību.

Darbinieku aizsardzība ir paredzēta Darba likumā (Labour Code), kas paredz ziņotāju aizsardzību pret diskrimināciju, vai arī šādas amatpersonas tiek aizsargātas liecinieku aizsardzības programmas ietvaros.

### **Austrija**

Kriminālprocesa likuma 86. pants paredz pienākumu katrai personai, kurai ir kaut kas zināms par noziedzīgu nodarījumu, ziņot par to prokuroram.

Savukārt federālā līmenī Valsts dienesta likums (Public Service Act, 1979) nosaka pienākumu valsts amatpersonai (un netieši arī līgumdarbiniekiem) ziņot par viņiem zināmām pamatotām aizdomām par sodāmām darbībām. Jāziņo šādos gadījumos ir administratīvās nodaļas priekšniekam, kuram savukārt ir pienākums ziņot vai nu prokuroram, vai arī policijai.

Līdzīgs regulējums arī ir ieviests dažās pavalstīs. Tā piemēram Vīnes pilsētas administrācijas statūtos (Rules of Procedures) ir noteikts pienākums visām amatpersonām un darbiniekiem nekavējoties ziņot tiešajam priekšniekam par visiem būtiskiem pārkāpumiem un noziedzīgiem nodarījumiem, kas viņiem ir zināmi.

### **Francija**

Saskaņā ar Kriminālprocesa likumu valsts amatpersonai, kurai ir aizdomas par korupciju vai kādu citu noziedzīgu nodarījumu, kas apdraud valsts pārvaldes godaprātu (integrity), ir pienākums par to ziņot prokuroram bez tiešā priekšnieka piekrišanas. Valsts amatpersonas, kas seko šai kārtībai, nevar tikt disciplināri sodīti vai apsūdzēti tajā, ka ir pārkāpuši profesionālo konfidencialitāti. Ja pastāv draudi amatpersonas vai tās ģimenes locekļu dzīvībai, tās var tikt uzklautas anonīmi kriminālprocesa ietvaros.

### **Vācija**

Vācijas valsts amatpersonām ir vispārējs pienākums ziņot, ja pildot dienesta pienākumus ir aizdomas par korupciju. Šis pienākums izriet no valsts amatpersonas vispārējā pienākuma informēt un atbalstīt tiešos priekšniekus. Dažās pavalstīs šis pienākums ir daudz detalizētāk aprakstīts administratīvajos noteikumos, piemēram, direktīvās par korupciju.

Saskaņā ar Federālo direktīvu Vācijā federālā līmenī, kā arī dažās pavalstīs ir ieviests „korupcijas novēršanas kontaktpersona”. Saskaņā ar minēto direktīvu kontaktpersonai ir jāinformē vadība un jāiesaka kārtība, kādā jānotiek iekšējai izmeklēšanai, kā arī jāsniedz rekomendācijas attiecībā uz tiesībsargājošo iestāžu informēšanu, ja tai ir tapa zināmi fakti, kas dod pamatu pamatotām aizdomām par korupciju.

Ja valsts amatpersonai ir aizdomas par korupciju vai nu iestādes iekšienē, kā arī ārpus tās, tā informē par to korupcijas novēršanas kontaktpersonu. Kontaktpersonai ir tiesības pa tiešo informēt iestādes vadītāju par šādiem faktiem.

### **Beļģija**

Kriminālizmeklēšanas kodekss nosaka visām federālajām amatpersonām pienākumu ziņot prokuratūrai par noziedzīgiem nodarījumiem, kas tiem tapuši zināmi pildot dienesta pienākumus, nodrošinot ar attiecīgu informāciju, ziņojumiem vai citiem dokumentiem. Savukārt nodokļu administrācijas amatpersonas, saskaņā ar šo pašu kodeksu, pirms ziņot prokuroram par pārkāpumiem nodokļu jomā var saskaņot šo informāciju ar savu tiešo priekšnieku. Nodokļu administrācijas amatpersonām ir pienākums pa tiešo ziņot prokuroram par tādiem noziedzīgiem nodarījumiem kā korupcija, tirgošanās ar ietekmi vai nelegāli iegūtu līdzekļu legalizācija. Gadījumos, ja netiek konstatēts noziedzīgs nodarījums, bet tikai pārkāpums vai uzvedības vai ētikas vai profesionālo normu pārkāpums, tas saskaņā ar federālās godaprāta (integrity) politikas noteikto kārtību šāda informācija tiek nodota vai nu iekšējai vai ārējai valsts pārvaldes institūcijai (FD), nodrošinot ziņotāja personas datu aizsardzību.

Savukārt pašvaldību amatpersonām nav noteikts šāds pienākums, tāpēc uz viņām attieksies vispārējais pienākums kā jebkuram iedzīvotājam ziņot par viņam zināmiem noziedzīgiem nodarījumiem, pārkāpumiem vai aizdomām par korupciju vai valsts amatpersonām noteikto ierobežojumu pārkāpumiem. Nekāda speciāla aizsardzība personām, kas ir ziņojušas, nav paredzēta, izņemot saskaņā ar Anonīmo liecinieku aizsardzības likuma normām aizsardzība ir paredzēta lieciniekiem, kuriem ir izteikti draudi.

Neskatoties uz to, ka Kriminālizmeklēšanu kodekss nosaka valsts amatpersonām pienākumu informēt prokuratūru par noziedzīgiem nodarījumiem vai pārkāpumiem, kas viņiem ir zināmi pildot dienesta pienākumus. Tomēr Beļģijas amatpersonas ir atzinušas GRECO, ka praksē ziņot ir apgrūtināts, jo lai ziņotu, ir jānodrošina pārlicinoši pierādījumi, lai izvairītos no riska tikt apsūdzētam par nepatiesu apsūdzēšanu vai no atriebības darba vietā. Tāpēc amatpersonas izvairās no ziņošanas par kolēģiem saviem tiešajiem priekšniekiem, jo tic, ka disciplinārizmeklēšanai nebūs rezultātu, jo nebūs pierādījumu vai dēļ tā, ka tiešais priekšnieks nespēs efektīvi veikt pārbaudi (parasti tiešais priekšnieks ir atbildīgs par pārbaudes veikšanu). Nepastāv arī formāls ziņotāju aizsardzības mehānisms.

Sekojošā GRECO rekomendācijai šobrīd Beļģija izstrādā ziņotāju mehānismu (whistleblowers mechanism), kas attiektos uz federālajām valsts amatpersonām.

### **Somija**

Somijas tiesību akti neparedz valsts amatpersonām pienākumu ziņot par pārkāpumiem un korupciju. Tomēr pastāv vispārēja norma, ka amatpersona ir atbildīga par ziņošanu par pārkāpumiem, kas tai ir tapuši zināmi pildot dienesta pienākumus. Savukārt Pašvaldību amatpersonu likums nosaka, ka ja amatpersonai ir pamatota informācija par noziedzīgu nodarījumu, tai ir nekavējoties jāziņo par to tiesībsargājošai iestādei.

Ņemot vērā GRECO rekomendāciju izstrādāt skaidras vadlīnijas/noteikumus un apmācības valsts amatpersonām par ziņošanu par korupciju valsts pārvaldē, Somijas Finanšu ministrija ir izstrādājusi 2005. gadā rokasgrāmatu „Vērtības ikdienas darbā – valsts amatpersonas ētika”, kas nosaka, ka par jebkurā aizdomām par korupciju nodaļā ir nekavējoties jāziņo augstākstāvošai amatpersonai. Rokasgrāmata ir izplatīta visām valsts pārvaldes iestādēm un darbiniekiem, kuri to var izmantot gan ikdienas darbā, gan apmācībām.

Papildus tam, dažas iestādes, kā piemēram Muita, izstrādā savu iekšējo kārtību, kā jāziņo par aizdomām par koruptīva rakstura pārkāpumiem. Līdzīgi nodokļu administrācija iekļauj šāda veida apmācību, kas notiek regulāro korupcijas novēršanas apmācību ietvaros.